

جستاری بر ابعاد فقهی و مالی قراردادهای آتی در بازار نفت

تألیف:

دکتر سعید مهدی پاکذات

دکتر مرتضوی کاخکی

دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

مؤسسه چاپ و انتشارات

سرشناسه	پاک‌ذات، سیدمهدی، ۱۳۶۳ -
عنوان و پدیدآور	جستاری بر ابعاد فقهی و مالی قراردادهای آتی در بازار نفت / تألیف: سید مهدی پاکذات و مرتضی مرتضوی کاخکی
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) - مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	بیست، ۲۹۰ ص.
فروست	دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) مؤسسه چاپ و انتشارات، ۸۷۵، سری اقتصاد - ۱۰
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۵۲-۹۰۵-۴
وضعیت فیزیکی	فیفا
یادداشت	کتابنامه
موضوع	نفت - صنعت و تجارت - قراردادهای
موضوع	نفت - صنعت و تجارت - جنبه‌های حقوقی (Petroleum industry and trade -- Contracts)
موضوع	نفت - صنعت و تجارت - جنبه‌های حقوقی (Petroleum industry and trade-- Legal aspects*)
موضوع	حقوق معادن (فقه) (Mining law (Islamic law))
شناسه افزوده	عقود و معاملات (فقه) (Contracts (Islamic law))
شناسه افزوده	مرتضی کاخکی، مرتضی، ۱۳۶۲ -
شناسه افزوده	دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) - مؤسسه چاپ و انتشارات
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۸ / ۵۶ / ۵ HD
رده‌بندی دیویی	۳۸/۲۷۲۸۲
شماره کتابشناسی ملی	۵۹۸۶۶۰۷

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس بر این دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) محفوظ است.

• عنوان: جستاری بر ابعاد فقهی و مالی قراردادهای آتی در بازار نفت

• تألیف: دکتر سید مهدی پاکذات - دکتر مرتضی مرتضوی کاخکی

• صفحه‌آرایی: ناهید آقامیرزایی

• طراحی جلد: وحید امیراحمدی

• ناظر فنی چاپ: سید محمدباقر موسوی

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ سپاه

• نوبت چاپ: اول (آذر ماه ۱۳۹۸)

• شمارگان: ۲۰۰ نسخه

• قیمت: ۴۷۰,۰۰۰ ریال

• نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از پل لشکرک، دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام) معاونت پژوهش و فناوری،

مؤسسه چاپ و انتشارات، تلفن: ۷۴۱۸۸۲۶۰ دورنگار: ۷۴۱۸۸۲۷۴

• مرکز پخش: تهران، میدان فردوسی، فروشگاه و نمایشگاه مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

ترنجستان امام حسین (علیه السلام) تلفن: ۸۸۸۳۹۲۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا...»

حکمت را به هر کس بخواهد می‌دهد و کسی که به او حکمت داده شود، حقا خیری فراوان داده شده است...

(سوره مبارکه بقره - آیه ۲۶۹)

انقلاب کبیر اسلامی، نمونه‌ای بی‌بدیل تاریخی، از حرکت اجتماعی عظیمی است که با سرنگونی طاغوت و برپایی نظام قدس جمهوری اسلامی، امیدهای فراوانی را در دل مستضعفان و آزادی‌خواهان جهان برای تحقق آرمان‌های بلند دولت اسلامی، جامعه اسلامی و درنهایت، تمدن بزرگ اسلامی پدید آورد. در این میان، نهادهای علمی، در رتبه دانشگاه‌ها، باید نقش کلیدی سوزن‌بانی و هدایت قطار پیشرفت و رشد جامعه در مسیر اصلاحات ایفا نمایند.

دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام به عنوان «دانشگاه سازمانی سپاه در تراز انقلاب اسلامی» با شعار «تزکیه، جهاد علمی، دانش‌ساز، تمدن‌ساز»، در کنار مسئولیت مهم انسان‌سازی و تربیت سربازان عصر ظهور، وظیفه تولید و نشر مایه پاسداری از انقلاب اسلامی را نیز برعهده دارد. در این راستا، معاونت پژوهش و فناوری دانشکده به منظور تکمیل چرخه مدیریت دانش بومی یا سه ویژگی «اسلامی بودن»، «روزآمدی» و «کارآمدی»، با هدف دستیابی به مرجعیت علمی، افتخار و تلاش دارد تا زمینه و بستر لازم برای اساتید و پژوهشگران محترم این عرصه فراهم نماید. امید است در سایه الطاف بیکران الهی و با گسترش فعالیت‌های انتشاراتی مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، این رسالت خطیر تحقق یابد.

در پایان، بر روح ملکوتی معمار و رهبر کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی ره و همچنین شهدای گرانقدر انقلاب اسلامی، دفاع مقدس و مدافعان حرم درود می‌فرستیم و آرزوی سلامتی و توفیقات هرچه بیشتر مقام معظم رهبری، امام‌خامنه‌ای ره و نیز خدمتگزاران این کشور را داریم. از اساتید، فرهیختگان و اهل نقد و نظر تقاضا داریم با ارائه نظرها و پیشنهادهای خود، ما را یاری فرمایند.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

معاونت پژوهش و فناوری

دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیش‌گفتار.....	(سیزده)
ساختار کتاب.....	(هجده)
فصل اول: پدیده پژوهش	
۱.....	۱
۱-۱. مطالعات انجام گرفته در خارج.....	۱
۲-۱. مطالعات انجام گرفته داخلی.....	۴
فصل دوم: قراردادهای آتی نفت و قیمت نفت	
۱-۲. مقدمه.....	۱۳
۲-۲. منشأ و آثار «تلاطم قیمت نفت».....	۱۵
۳-۲. سیر تاریخی تضعیف اوپک و تقویت بازارهای آتی.....	۲۲
۱-۳-۲. بازار نفت از ۱۹۲۸ تا ۱۹۷۳ (دوره ثبات قیمت‌ها و پایداری نفت).....	۲۶
۱-۳-۲. نبرد اعراب و اسرائیل در ۱۹۷۳ (اولین شوک نفتی).....	۲۸
۳-۳-۲. انقلاب اسلامی ایران و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۰.....	۳۰
۴-۳-۲. تحولات مهم ۱۹۸۱ تا ۱۹۸۵ (افول تدریجی اوپک و جنگ قیمت).....	۳۱
۵-۳-۲. سال‌های ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۰.....	۳۶
۴-۲. شکل گرفتن قیمت نفت در بازار آتی نفت.....	۴۲
۵-۲. جمع‌بندی.....	۴۶
فصل سوم: آشنایی با قراردادهای آتی	
۱-۳. مقدمه.....	۵۱

- ۵۴..... ۲-۳. تعریف قرارداد آتی
- ۵۵..... ۳-۳. قیمت آتی
- ۵۶..... ۴-۳. اتاق پایاپای
- ۵۸..... ۵-۳. وجه تضمین
- ۵۹..... ۱-۵-۳. وجه تضمین اولیه
- ۶۰..... ۲-۵-۳. حداقل وجه تضمین
- ۶۰..... ۳-۵-۳. وجه تضمین جبرانی
- ۶۱..... ۶-۳. قیمت تسویه روزانه
- ۶۲..... ۷-۳. وش‌های خروج از بازار
- ۶۲..... ۱-۷-۳. بستن موقعیت
- ۶۳..... ۲-۱-۳. تحویل
- ۶۴..... ۳-۷-۳. تسویه نقدی
- ۶۵..... ۴-۷-۳. مبادله آتی
- ۶۸..... ۵-۷-۳. جمع‌بندی روش‌های خروج از بازار آتی
- ۶۹..... ۸-۳. کارگزاری
- ۶۹..... ۹-۳. انواع سفارش‌ها
- ۷۰..... ۱۰-۳. انواع معامله‌گران در بازارهای آتی
- ۷۱..... ۱-۱۰-۳. پوشش‌دهندگان ریسک
- ۷۲..... ۲-۱۰-۳. سفته بازان (بورس بازان)
- ۷۴..... ۳-۱۰-۳. آربیتراژگران
- ۷۶..... ۱۱-۳. آسیب‌شناسی عملیات سفته بازی
- ۷۷..... ۱-۱۱-۳. ادله مخالفان سفته بازی
- ۸۰..... ۲-۱۱-۳. ادله موافقان سفته بازی
- ۸۳..... ۱۲-۳. تنظیم و نظارت بر قراردادهای آتی
- ۸۴..... ۱۳-۳. برتری قرارداد آتی نسبت به قرارداد سلف
- ۸۵..... ۱۴-۳. مزایای قرارداد سلف
- ۸۵..... ۱۵-۳. مدل‌های تعیین قیمت آتی

- ۳-۱۵-۱. رابطه قیمت سلف و قیمت آتی ۸۶
- ۳-۱۵-۲. تقسیم دارایی‌ها به سرمایه‌ای و مصرفی ۸۷
- ۳-۱۵-۳. رابطه قیمت نقدی و قیمت سلف و آتی ۸۸
- ۳-۱۵-۴. ثمرات رفاهی ۹۰
- ۳-۱۵-۵. مدل هزینه حمل ۹۱
- ۳-۱۶. آسیب‌شناسی استفاده از قراردادهای آتی به‌عنوان یکی از مشتقات مالی ۹۲
- ۳-۱۶-۱. نارسایی‌های مشتقات ۹۲
- ۳-۱۶-۲. مزایای استفاده از مشتقات مالی ۹۴

فصل پنجم: ماهیت مالی قراردادهای آتی نفت

- ۴-۱. مقدمه ۹۷
- ۴-۲. عملیات بین‌رسانایی سب‌ها ۹۹
- ۴-۳. عدم تحویل در و ارداد مای آتی نفت ۱۰۲
- ۴-۴. ماهیت مالی قراردادهای آتی نفت (موضوع شناسی) ۱۰۵
- ۴-۵. نگاهی به بورس نایمکس امریکا ۱۱۰
- ۴-۵-۱. دلیلی آتی: نفت‌خام شاخص بورس نایمکس ۱۱۲
- ۴-۶. نگاهی به بورس بین‌المللی نفت انگلستان ۱۱۶
- ۴-۶-۱. برنت، نفت‌خام شاخص بورس آیس ۱۱۸
- ۴-۶-۲. قرارداد فروش محموله نفت‌خام ۱۱۹
- ۴-۶-۳. برنت موعده دار ۱۲۶
- ۴-۶-۴. برنت ۱۵ روزه (معاملات سلف برنت) ۱۲۷
- ۴-۶-۵. برنت آیس (معاملات آتی برنت) ۱۳۴
- ۴-۷. نگاهی به بورس تجاری دبی ۱۳۵
- ۴-۷-۱. جایگاه بورس دبی در قیمت‌گذاری نفت منطقه ۱۴۰
- ۴-۷-۲. مکانیسم اجرایی بورس تجاری دبی ۱۴۸
- ۴-۷-۳. نحوه انجام معامله در بورس تجاری دبی ۱۵۱
- ۴-۷-۳-۱. مکانیسم مبادله آتی با کالا جهت تحویل فیزیکی ۱۵۱

- ۸-۴. نگاهی به بورس سنگاپور ۱۵۴
- ۹-۴. نگاهی به بورس کالای توکیو ۱۵۵
- ۱۰-۴. تاریخچه بورس نفت در ایران ۱۵۷
- ۱۱-۴. جمع‌بندی ۱۶۸

فصل پنجم: چالش‌ها و راهکارهای شرعی قراردادهای آتی به‌طور عام ۱۷۱

- ۱-۵. مقدمه ۱۷۱
- ۲-۵. آزادی قراردادها در فقه ۱۷۳
- ۳-۵. ا. الش بیع کالی به کالی ۱۷۵
- ۳-۵. ب. معنای کالی به کالی در لغت ۱۷۶
- ۳-۵. ۲. نظرات فقها در باره شرایط بیع سلم (سلف) ۱۷۹
- ۳-۵. ۱-۱. جمع‌بندی اقوال و ادله ۱۸۴
- ۳-۵. ۲-۲. بیعی ادله ۱۸۵
- ۳-۵. ۳. نظرات فقها در مورد بیع دین به دین ۱۸۷
- ۳-۵. ۱-۳. بیع دین مؤجل قبل از عقد در برابر مؤجل قبل از عقد ۱۸۸
- ۳-۵. ۲-۳. بیع دین مؤجل بعهد در برابر مؤجل بالعقد ۱۹۰
- ۳-۵. ۳-۳. مقتضای قاعده ۱۹۳
- ۴-۳-۵. ۴. تعبیرات و مثال‌های فقها در مورد بیع کالی به کالی ۱۹۴
- ۳-۵. ۵. شأن صدور روایات ناهیه از بیع دین به دین کالی به کالی ۱۹۸
- ۴-۵. راهکار تعهد به بیع ۲۰۰
- ۵-۵. چالش عدم قدرت بر تسلیم و راهکار محدود کردن حجم معاملات ۲۰۳
- ۶-۵. چالش صوری بودن معاملات آتی مالی و راهکار تعهد به انتقال روز و وجوب تضمین ۲۰۴
- ۶-۵. ۱. پیشنهادی برای روش تحلیل فقهی عقود مستحدثه ۲۰۶
- ۷-۵. جمع‌بندی ۲۰۸

فصل ششم: تحلیل نوین از ماهیت فقهی قراردادهای آتی نفت ۲۱۳

- ۱-۶. مقدمه ۲۱۳

- ۲۱۴..... ۲-۶. تعریف و شرایط عقد
- ۲۱۴..... ۱-۲-۶. عقد در لغت
- ۲۱۵..... ۲-۲-۶. تعریف عقد در فقه
- ۲۱۷..... ۳-۶. صورت شرعی قراردادهای آتی نفت
- ۲۲۱..... ۱-۳-۶. صیغه عقد در قرارداد آتی (الفاظ عقد)
- ۲۲۲..... ۲-۳-۶. متعاقبین در قرارداد آتی
- ۲۲۳..... ۳-۳-۶. عوضین در قرارداد آتی
- ۲۲۴..... ۴-۶. رابطه مشتری با کارگزاری از نظر فقهی
- ۲۲۶..... ۵-۶. رابطه کارگزاری با ائمه پایای از نظر فقهی
- ۲۲۷..... ۶-۶. پاسخ به شبهات فقهی محتمل
- ۲۲۸..... ۱-۶-۶. قمار
- ۲۳۰..... ۱-۱-۶-۶. قمار در انت
- ۲۳۲..... ۲-۱-۶-۶. قمار در صلاح فقهی
- ۲۳۴..... ۳-۱-۶-۶. حکمتهای قمار از منظر قرآن و روایات
- ۲۳۶..... ۴-۱-۶-۶. نظرات شیخ اندازی در خصوص قمار
- ۲۳۸..... ۵-۱-۶-۶. نظرات امام خمینی (ره) در خصوص قمار
- ۲۴۱..... ۶-۱-۶-۶. جمع‌بندی بحث قمار
- ۲۴۳..... ۲-۶-۶. اکل مال به باطل
- ۲۴۴..... ۱-۲-۶-۶. نظرات مفسران ذیل آیات اکل مال به باطل
- ۲۵۰..... ۲-۲-۶-۶. نظرات فقها در خصوص اکل مال به باطل
- ۲۵۲..... ۳-۲-۶-۶. جمع‌بندی بحث اکل مال به باطل
- ۲۵۳..... ۷-۶. جمع‌بندی

۲۵۷..... فصل هفتم: جان کلام

- ۲۵۷..... ۱-۷. خلاصه فصول
- ۲۶۵..... ۲-۷. نتیجه‌گیری
- ۲۶۷..... ۳-۷. پیشنهادهای سیاستی

- ۳-۲-۱. الزامات و پیشنهادهای سیاستی برای راهاندازی قراردادهای آتی نفت بهطور عام..... ۲۶۹
- ۳-۲-۱-۱. بستر پیشرفته IT و امکانات ارتباطی الکترونیکی و ماهواره‌ای قوی ۲۷۰
- ۳-۲-۱-۲. تعیین نفت خام شاخص برای معاملات ۲۷۰
- ۳-۲-۱-۳. توان مالی و ریسک‌پذیری بالای اتاق پایاپای ۲۷۱
- ۳-۲-۱-۴. ایجاد مزیت رقابتی در مقایسه با بورس‌های نفت دنیا ۲۷۳
- ۳-۲-۱-۵. امکان نقل و انتقالات ارزی ۲۷۴
- ۳-۲-۱-۶. تعیین ساختار نظارتی و تنظیمی ۲۷۴
- ۳-۲-۱-۷. تنظیم قوانین مالیاتی مناسب برای بورس نفت ۲۷۵
- ۳-۲-۱-۸. راهاندازی قراردادهای آتی نفت در بورس کالا به جای بورس انرژی ۲۷۵
- ۳-۲-۲. الزامات و پیشنهادهای سیاستی برای راهاندازی قراردادهای آتی ۲۷۵

فیزیکی نفت به‌طور خاص

- ۳-۲-۱-۱. کاهش تعداد بازیگران بازار ۲۷۶
- ۳-۲-۱-۲. لغو محدودیت‌های فروش مجدد ۲۷۶
- ۳-۲-۳. ایجاد برساخ‌ها و بنادر لازم برای تحویل فیزیکی نفت خام ۲۷۷

- فهرست منابع ۲۷۹
- کتاب ۲۷۹
- رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها ۲۸۶
- مقالات ۲۸۸
- منابع اینترنتی ۲۹۰